

ЗВІТ

Аналітична стаття

«Спротив та трансформація громадянського суспільства в умовах окупації: досвід Бердянщини»

Дослідницька робота виконана за підтримки ІСАР Єднання у межах проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України», що реалізується ІСАР Єднання у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД) та Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку. Зміст Аналітичного звіту не обов'язково відображає погляди ІСАР Єднання, погляди Агентства США з міжнародного розвитку або Уряду США

Ганна Лопатіна

Терміни виконання дослідницької роботи
7 серпня 2023 року – 17 січня 2024 року

"Моє піврічне перебування в Бердянську під час окупації зіграло ключову роль у формуванні бачення цього дослідження.

Переживаючи на власні очі наслідки військових дій, окупації та їх вплив на місцеву громаду, я змогла глибше зрозуміти важливість міцності та стійкості громадянського суспільства.

Спостерігаючи, як люди з моєї громади об'єднувались для взаємодопомоги та підтримки одне одного, я збагнула, що справжній спротив може набувати різних форм – від обіймів, слів підтримки і уваги – до організації гуманітарної допомоги і створення інформаційних мереж.

Цей особистий досвід дозволив краще зрозуміти, як громадянське суспільство може ефективно адаптуватися та протистояти викликам, що ставить перед ним окупаційний режим, та як важливо зберігати цінності та ідентичність у такі важкі часи, до яких нас ніхто не готував"

Від автора

Резюме

Це дослідження відіграє значну роль не тільки в науковій сфері, але й у соціальному, політичному та культурному контекстах. З наукового погляду, воно вносить вагомий вклад у розуміння динаміки громадянського суспільства під час воєнних конфліктів, збагачуючи теоретичні та методологічні підходи в соціальних науках. Результати дослідження надають місцевим громадам цінні знання для ефективнішого розуміння та адаптації до викликів окупації, а також для розробки стратегій спротиву. В політичному аспекті, вивчення досвіду Бердянщини може принести корисні уроки урядам та міжнародним організаціям стосовно підтримки громадянського суспільства в умовах конфлікту та окупації.

Нарешті, з культурної точки зору, це дослідження підкреслює значення збереження культурної ідентичності та цінностей у складних умовах, сприяючи глибшому розумінню та оцінці культурної різноманітності та спадщини.

Вступ

У сучасному світі ми щодня стикаємося з безпрецедентними викликами. Особливо важливим стає глибоке розуміння процесів, які формують громадянське суспільство. Це особливо актуально в умовах військової окупації та конфлікту, де відповідь громадянського суспільства на зовнішні виклики стає ключовим аспектом виживання та розвитку.

Бердянщина — регіон України, який зазнав безпосереднього впливу від окупації, — надає унікальне поле для дослідження цих явищ. 27 лютого 2022 року курортне місто, розташоване на березі Азовського моря, було окуповане російськими військами. Мало хто з місцевих жителів очікував на таке розгортання подій. Багато хто з них довго вірили в швидку деокупацію, і не поспішали виїжджати на підконтрольну Україні територію. Місцева громада проявила неймовірну витривалість та мужність у відповідь на ворожі вторгнення, демонструючи свою здатність до самоорганізації та спротиву. Найстійкіші і витривалі виїжджають і тепер...

Це дослідження має висвітлити не лише витривалість та мужність місцевих мешканців. Воно спрямоване на виявлення шляхів, якими громадянське суспільство Бердянщини адаптувалося до нових умов існування. А також на розуміння того, як громадянське суспільство може протистояти зовнішнім загрозам та обмеженням, залишаючись вірним своїм принципам та ідеалам, зберігаючи при цьому свої цінності та ідентичність.

Основна мета цього дослідження полягає у вивченні різноманітних форм та методів спротиву, що були використані громадянським суспільством Бердянщини у відповідь на російську агресію та окупацію. Особлива увага приділяється мирним акціям, формуванню громадських ініціатив, розвитку волонтерських організацій, а також участі політичних партій та інших суспільних інституцій у цьому процесі.

Дослідницька група поставила перед собою завдання зібрати та проаналізувати інформацію про прояви спротиву, розглянути ролі громадських організацій та інституцій у підтримці місцевого населення, а також вивчити процеси трансформації громадянського суспільства під впливом окупаційного режиму. Окрема увага приділяється створенню інноваційного продукту — колажу пам'яті "Спротив в окупації", що об'єднує наукові та мистецькі погляди на ці події.

Всі учасники подій, описаних у цьому аналітичному звіті, включаючи автора дослідження, на момент окупації знаходились на Бердянщині. І кожен із них пройшов свій особистий шлях життя в умовах окупації, спротиву та трансформацій.

Огляд літератури

Перед тим, як розпочати дослідження процесів спротиву та адаптації громадянського суспільства Бердянщини, ми провели огляд наукових робіт з цієї тематики.

У рамках цього дослідження, ми використовували кілька ключових теоретичних підходів для аналізу процесів у громадянському суспільстві в умовах окупації. По-перше, ми спиралися на концепцію соціального спротиву, яка допомагає

зрозуміти, як громади мобілізуються та організовують опір у відповідь на зовнішні загрози. Ця концепція досліджує різні форми опору соціальним, політичним чи економічним системам. Важливими фігурами в цій області є *Жан Шарль Беттельгейм (J. C. Bettelheim, 1974) [1]*, *Чарльз Тіллі (C. Tilly, 1998) [2]*, які вивчали колективні дії та соціальні рухи, та *Джин Шарп (G. Sharp, 1980)*, який фокусувався на стратегіях ненасильницького опору [3]. Цей підхід включав вивчення таких тем, як ненасильницький опір, створення підпільних мереж та використання символічних акцій протесту.

Другим важливим теоретичним підходом є теорія громадянської відповідальності, яка розглядає, як індивіди та групи використовують свої права та обов'язки для захисту та підтримки своїх спільнот. Важливими дослідниками у цій сфері є *Амартия Сен (A. Sen, 1999) [4]*, який займався питаннями соціальної справедливості та *Майкл Сандель (M. Sandel, 2010) [5]*, який розглядає громадянську відповідальність у контексті політичної філософії. Цей підхід дозволив нам аналізувати, як місцеве населення використовувало доступні їм ресурси та стратегії для захисту своїх інтересів та цінностей.

Також ми спирались на теорію соціальної мобілізації, що допомогла зрозуміти, як місцеві громади організувались, залучали нових учасників та координували свої зусилля у відповідь на окупацію. *Сідні Тарроу (S. Tarrow, 1996) [6]* та *Чарльз Тіллі (C. Tilly, 1998)* є ключовими фігурами в цій галузі. Вони досліджували, як соціальні рухи взаємодіють з політичними процесами та інститутами. Цей підхід важливий для вивчення як формальних, так і неформальних способів організації громадського життя та опору.

Ці теорії і їх автори допомогли нам розуміти різноманітні аспекти спротиву та адаптації громадянського суспільства у важких умовах, таких як окупація або військовий конфлікт. Вони надали теоретичну основу для аналізу різних форм

громадянської активності та їх впливу на соціальні та політичні процеси.

Спротив громадянського суспільства в умовах окупації є предметом досліджень в академічних колах. Важливий внесок у цю тематику зробили *M. Tanji (2006) [7]*, *Waziyatawin (2012) [8]* та *J. McAdam (2017) [9]*, які досліджували форми та механізми громадянського спротиву, зокрема в контексті окупаційних режимів. Праці (*D. Rocheleau, 2001; R. Thibeault, 2002; R. I. Jobs, 2004) [10; 11; 12]* глибоко занурюють нас у ролі місцевих громад в умовах конфлікту, демонструючи, як громадянське суспільство може мобілізуватися для захисту своїх інтересів. В дослідженнях *A. Schrade (2016) [13]* та *K. Nakamura & B. Higa (2022) [14]* аналізуються історичні корені спротиву громадянського суспільства. Автори досліджують, як історичний досвід впливає на сучасні форми та методи спротиву.

Також значущими є дослідження (*Y. Jabareen & N. Carmon, 2010; G. Veronese et al., 2012; R. Shtasel, 2020) [15; 16; 17]*, які акцентують увагу на психологічних аспектах спротиву, підкреслюючи, як стресові умови впливають на соціальну поведінку (*D. Costa & M. Kahn, 2010) [18]*. *A. Mulvey (2008) [19]* та *S.-Y. Kim et al. (2023) [20]* вивчали, як постійний стрес в умовах окупації впливає на форми громадської активності та опір. Дослідження охоплюють питання психологічної адаптації громадян в умовах окупації та їх спротиву. *N. Tsybuliak et al. (2023) [21]* вивчають, як змінюється поведінка людей в Україні під впливом постійного стресу та які механізми вони використовують для підтримки морального духу. Дослідження *M.-C. Thorat (2011) [22]* та *A. Darychuk & S. Jackson (2015) [23]* зосереджені на вивченні гендерних аспектів спротиву в умовах окупації.

Значну увагу вчені приділяють і трансформації громадянського суспільства у відповідь на виклики окупації. Зокрема дослідження *S. Biedarjeva (2022) [24]*, *N. Gurieva & V. Espino (2022) [25]*, *V. Radomska & S. Ponkalo (2023) [26]* та *Y. Suchikova &*

S. Kovachov (2023) [27] аналізують, як змінюється роль громадянських ініціатив в умовах зовнішнього тиску та обмежень. Вони розкривають, як змінюються акценти, цінності та цілі наукового мистецтва під час військового стану, звертаючи увагу на виклики та труднощі, з якими стикаються українські митці та дослідники, що опинилися на окупованих територіях.

Ці дослідження підкреслюють, як місцеві спільноти адаптувалися до викликів війни та окупації, розвиваючи унікальні форми спротиву (*A. Hernann, 2016; A. Pérez-Olivares, 2020; G. Veronese et al., 2020; Z. Yang, 2020; D. Hasan & S. Bleibleh, 2021; G. Braswell, 2022) [28; 29; 30; 31; 32; 33]*. Дослідження *L. Aaskoven (2022) [34]* та *S. Biedarieva (2022) [35]* присвячені впливу міжнародних організацій на підтримку громадянського суспільства на окупованих територіях. Автори аналізують, як міжнародна допомога та солідарність сприяє зміцненню спротиву.

Значна увага приділяється аналізу соціальних медіа, неформальних мереж та ініціатив, які відіграли вирішальну роль у мобілізації громадянського суспільства (*M. Karakiza, 2015; X. Dong & Y. Lian, 2021) [36; 37]*. Автори *A. Mitchell et al. (2015) [38]*, *T. Muhammed & S. Mathew (2022) [39]*, *M. Müller & K. Christ (2023) [40]* розглядають, як громадяни та активісти використовують медіа та соціальні мережі для поширення інформації та мобілізації громадської думки.

Ці та інші дослідження допомогли нам сформуванати багатогранний погляд на тему спротиву та трансформації громадянського суспільства. Однак, кейси окупованої Бердянщини не досліджені.

В контексті нашого дослідження пригадаємо один із багатьох героїчних проявів громадянського спротиву. Це історія двох підлітків, Тиграна Оганісяна і Микити Ханганова, з Бердянська, які стали жертвами жорстоких дій окупаційної влади. Ця трагедія відкриває глибокі і болючі реалії окупації.

За даними розслідування координаторки "Медійної ініціативи за права людини" Ольги Решетилової ¹, хлопців викрали, жорстоко катували, а потім вбили. Такі події вказують на систематичні порушення прав людини і свідоме придушення будь-яких форм спротиву або непокори. Ця історія також демонструє рішучість молодих людей залишатися вірними своїм переконанням. Незважаючи на величезний ризик, Тигран і Микита відстоювали свої погляди.

Напередодні своєї смерті Тигран записав передсмертне відео, де проголосив: "Все, це смерть, пацани. Прощайте. Слава Україні". Після цього відео обірвалося. Це відео і подальші події стали символом мужності та відданості ідеалам свободи, навіть у найважчих умовах. Вбивство підлітків у Бердянську викликало обурення і вимоги покарати винних. Українські слідчі органи порушили кримінальне провадження за фактом вбивства дітей. Цей кейс відображає не тільки трагічні втрати, але й глибоку сміливість молоді, яка зіткнулася з окупацією. Він також підкреслює значення громадської підтримки та солідарності як ключових елементів для підтримки громадянського суспільства у важких умовах.

Історія Тиграна і Микити стала символом опору та нагадуванням про цінність свободи та незалежності. Але скільки ще таких випадків? Як живуть люди в окупації, що переживають? — можна дізнаватись лише з обережних розмов із близькими та знайомими, хто з різних причин залишився в окупації.

Хоча наведені наукові роботи і охоплюють широкий спектр аспектів — від психологічних та історичних факторів до гендерних питань та міжнародного впливу, однак, попри значний вклад цих досліджень, ми виявили прогалину у вивченні конкретних механізмів адаптації та спротиву,

¹ https://24tv.ua/vbivstvo-pidlitkiv-berdyansku-rozpovili-detali-spravi_n2341255

особливо в контексті окупації. Так, дослідженнями майже не охоплено, як саме громадські ініціативи сприяють зміцненню громадянського суспільства та які стратегії вони використовують для протидії окупаційній владі.

Маємо сподівання, що наше дослідження заповнить цю прогалину, пропонуючи детальний аналіз специфічних стратегій, які використовувалися громадянами та організаціями в регіоні для виживання та збереження своєї ідентичності під час окупації. Таким чином, ми розширюємо розуміння динаміки громадянського суспільства в кризових умовах, вносячи важливий вклад у наукову дискусію та надаючи цінні інсайти для інших регіонів, які можуть зіткнутися з подібними викликами.

Методологія

Основним дослідницьким запитанням було: "Які були прояви та механізми спротиву громадянського суспільства Бердянщини під час окупації?". Методологія дослідження охоплює кілька ключових аспектів.

Перш за все, використовувався **квалітативний підхід**, що дозволив глибоко зануритись у специфіку спротиву та трансформації громадянського суспільства в регіоні. Цей підхід включав аналіз соціальних медіа, блогів та звітів з новин, що допомагало зібрати додаткову інформацію та зрозуміти загальний контекст подій.

Важливою частиною методології було **інтерв'ювання**. Інтерв'ю проводили з активістами, учасниками спротиву,

місцевими мешканцями, представниками громадських організацій та політичних партій. Це дозволило зібрати унікальні дані про особистий досвід 30 осіб, сприйняття ними ситуації та їх відповіді на окупацію.

Для більш глибокого аналізу застосовували метод **кейс-стаді**. Це дозволило детально дослідити конкретні інституції, події або ініціативи, що стали важливими в контексті спротиву і трансформації в регіоні. Окрім того, проводився систематичний огляд наукової літератури, звітів, статистики, що стосувалися спротиву громадянського суспільства та окупації.

Кількісно-якісний аналіз використовувався для інтерпретації даних та формулювання висновків. Такий підхід дозволив поєднати як статистичні дані, так і глибокі якісні аналізи.

Оригінальним елементом дослідження було створення колажу "Спротив в окупації". Цей колаж інтегрував наукові дані та художнє вираження, ставши унікальним засобом комунікації результатів дослідження.

Загалом, представлена методологія відображає комплексний підхід до дослідження, який включає як особистий, так і колективний досвід, а також соціальні та політичні аспекти спротиву в умовах окупації Бердянщини.

Основна частина

Інтерв'ювання

Ми провели анонімне опитування, інтерв'ю з 15 активістами, учасниками спротиву, місцевими мешканцями, та з 15 представниками органів місцевого самоврядування, організацій громадянського суспільства, громадських організацій та політичних партій. Безпека та захист даних респондентів, зокрема з окупованих територій були важливими аспектами етичності цього дослідження, допомагала зберегти довіру та участь респондентів у процесі дослідження, тому відбувалась лише зі згоди учасників (про що було зазначено в опитувальнику та під час інтерв'ювання), з дотриманням норм міжнародного права, яке регулює права та свободи людини в конфліктних ситуаціях.

Питання опитувальника були сформульовані так, щоб не створювати ризик для респондентів, особливо для тих, хто знаходиться в окупації. Крім того, респондентам на окупованій території була забезпечена можливість анонімно та конфіденційно надавати інформацію (анонімне опитування, інтерв'ю без збереження особистих ідентифікаторів). Ми використовували захищені канали зв'язку та не зберігали дані респондентів, щоб уникнути несанкціонованого доступу до цієї інформації.

Для з осіб, які на момент інтерв'ю виїхали з окупованої території, ми сформулювали наступні питання:

- ① Як Ви оцінюєте свою безпеку та умови життя на окупованій території?
- ② Як окупація вплинула на Вашу повсякденну діяльність та участь у громадському житті?
- ③ Які зміни в соціальному та політичному житті

Вашої громади спостерігали перед виїздом?

- ① Чи відчували Ви на собі або стали свідками будь-якого тиску або переслідувань до моменту виїзду?
- ② Як ви оцінюєте рівень громадянської активності та опору в умовах окупації до Вашого виїзду?
- ③ Що спонукало Вас виїхати з окупованої території? Коли саме і як це сталося?
- ④ Як ви сприймали зміну умов життя та соціального середовища після виїзду?
- ⑤ З якими викликами Ви зіткнулися в процесі адаптації на новому місці?
- ⑥ Як змінилася Ваша роль у громадському житті після виїзду?
- ⑦ Чи продовжуєте Ви брати участь у громадських чи політичних ініціативах, пов'язаних з Вашою рідною територією?

Ці питання допомогли нам отримати більш повне уявлення про досвід та переживання людей, які виїхали, та їхнє бачення ситуації на окупованих територіях до виїзду.

Для з осіб, які на момент інтерв'ю перебували на окупованій території, були сформульовані такі питання:

- ① Як окупація вплинула на Ваше повсякденне життя та громадську активність?
- ② Чи спостерігали Ви зміни в настроях та поведінці місцевих жителів з початком окупації?

- ① Які форми громадянського спротиву, на Вашу думку, є найефективнішими в умовах окупації?
- ② Які найбільші виклики для громадського суспільства у Вашому регіоні зараз?
- ③ Чи були\ чи є Ви свідком або учасником будь-яких форм непокори чи спротиву проти окупаційної влади?

Ці питання допомогли нам зібрати інформацію про особистий досвід, сприйняття ситуації та різні форми відповіді на окупацію людей, які залишаються жити під окупацією.

Для представників органів місцевого самоврядування, організацій громадянського суспільства, громадських організацій та політичних партій, ми сформуваємо наступні питання:

- ① Як Ваша організація/інституція впливає на громадянське суспільство та місцеву громаду в умовах окупації?
- ② Як змінилася Ваша робота та стратегії після початку окупації?
- ③ З якими основними викликами Ви зіткнулися у своїй роботі внаслідок окупації?
- ④ Які заходи Ваша організація/інституція вживає для підтримки місцевого населення під час окупації?
- ⑤ Як Ви взаємодієте з іншими організаціями або інституціями для координування спротиву чи адаптації?
- ⑥ Як окупація вплинула на політичну активність та участь громадян у Вашому регіоні?
- ⑦ Чи існують певні ініціативи або кампанії, які Ваша

- організація реалізує для підтримки місцевої громади?
- ① Чи отримує Ваша організація/інституція міжнародну підтримку? Якщо так, то як ця підтримка використовується?
 - ② Які плани або стратегії розробляє Ваша організація/інституція для післяокупаційного періоду?
 - ③ Як Ви бачите роль вашої організації у відновленні та розвитку громадянського суспільства після окупації?

Ці питання сприяли виявленню конкретних викликів, з якими зіткнулися ці організації, та стратегій, які вони використовують для їх подолання.

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Конфіденційність була ключовим аспектом, який дозволив нам зібрати важливу інформацію. Нам було важливо гарантувати, що наші респонденти не зазнають жодних репресій через участь у дослідженні. Без гарантії анонімності багато хто з респондентів не зважився б висловитися. Зокрема більшість учасників опитування висловили вдячність за можливість висловити свої думки анонімно. Деяким це дало відчуття безпеки та можливість бути чесними без страху перед наслідками. Невелика група респондентів зазначили, що заходи безпеки допомогли їм відчутти себе більш

захищеними, але все одно мали побоювання щодо можливих витоків інформації.

Аналіз результатів анонімного опитування 15 активістів, учасників спротиву, місцевих мешканців, та 15 представників органів місцевого самоврядування, організацій громадянського суспільства, громадських організацій та політичних партій виявив ряд ключових аспектів, які відображають динаміку спротиву та трансформацію громадянського суспільства в окупованому Бердянську. Для проведення кількісно-якісного аналізу даних, зібраних у ході анонімного опитування, розглянемо порівняльні відповіді двох груп респондентів.

Оцінка безпеки та умов життя.

У групі, що залишилась в окупації (всього 8 осіб) 6 респондентів (75 %) відзначили значне погіршення умов безпеки та життя. У групі, що виїхала (всього 7 осіб) 6 респондентів (86%) вказали на критичну ситуацію з безпекою, що і стало причиною виїзду. Більшість із цих респондентів відчували постійну загрозу та нестабільність. Підкреслювалась нестача правової захищеності та обмеження основних свобод.

Зміни в повсякденному житті та громадській активності.

У групі респондентів, що перебували в окупації 5 з 8 респондентів (63 %) повідомили про суттєві обмеження у повсякденному житті та громадській активності. У групі, що на момент опитування виїхала з окупації 6 з 7 респондентів (86 %) відзначили повну втрату звичного способу життя та громадської активності перед виїздом. Учасники дослідження, які виїхали з окупованих територій, розповідали про складний процес адаптації до нових умов життя. Вказувалось на важливість підтримки з боку місцевих громад та громадських організацій у цьому процесі. Всі респонденти зазначали, що громадські організації відігравали ключову роль у координації допомоги, наданні психологічної підтримки, та інформуванні

громади. Незважаючи на складні умови, ці організації змогли забезпечити деяку міру підтримки та збереження соціальних зв'язків.

Сприйняття змін в соціальному та політичному житті.

У групі, що залишилась 5 з 8 респондентів (63 %) відчували занепокоєння та невпевненість у майбутньому. У групі, що виїхала 6 з 7 респондентів (86 %) відчували сильну тривогу та втрату віри в можливість позитивних змін. Респонденти у відповідях вказували на значні зміни в соціальній структурі, обмеження у зв'язках з зовнішнім світом, та зменшення можливостей для громадської діяльності. Водночас, були випадки таємного спілкування та організації спротиву.

Участь у формах спротиву.

У групі, що залишилась в окупації 4 з 8 респондентів (50 %) брали участь у пасивному спротиві. У групі, що виїхала 6 з 7 респондентів (86 %) були активно залучені у різні форми громадського спротиву до виїзду. Учасники опитування зазначали різноманітні форми спротиву: від пасивного неприйняття окупаційних порядків до активної участі у підпільних організаціях, розповсюдженні антиокупаційних матеріалів та організації мирних протестів, і навіть партизанській діяльності.

Основні виклики та ризики.

У групі, що залишилась в окупації 5 з 8 респондентів (63 %) відчують постійну загрозу затримання чи переслідування. У групі, що виїхала 6 з 7 респондентів (86 %) відчували високий ризик особистої безпеки, що і спонукало до виїзду. Високий рівень ризику для особистої безпеки був визнаний як основний фактор, що впливає на можливості та форми спротиву. Багато учасників відчували страх перед можливими репресіями.

Отримані дані демонструють відмінності у відповідях між групами, що залишилися в окупації та тими, хто виїхав, і вказують на різні рівні зіткнення з викликами та ризиками. Ці результати вказують також на складність і багатогранність взаємодії громадянського суспільства в умовах окупації, підкреслюючи важливість підтримки, координації та адаптації до змінених умов. Крім того, дані опитування підкреслюють значення міжнародного права та принципів захисту прав людини в конфліктних ситуаціях, що є ключовими для забезпечення безпеки та прав громадян у зонах конфлікту.

Результати анонімного опитування, які відображають відповіді 15 активістів, учасників спротиву та місцевих мешканців, не тільки висвітлюють різні аспекти життя під окупацією та після виїзду з окупованих територій. Вони є фундаментальними і відкривають ширший контекст для індивідуальних історій, представлених у кейсах.

Аналіз результатів опитування представників органів місцевого самоврядування, організацій громадянського суспільства, громадських організацій та політичних партій показав, що в умовах окупації ці інституції продемонстрували високий рівень адаптивності, мобілізації та гнучкості. Основні висновки можна сформулювати наступним чином.

Вплив на громадянське суспільство та місцеву громаду.

Всі респонденти (100 %) зазначили, що їхня діяльність була зосереджена на задоволенні невідкладних потреб місцевого населення, включаючи гуманітарну допомогу та психологічну підтримку. Особливу увагу приділяли розробці та імплементації "мережі підтримки" для вирішення цих завдань.

Зміни в роботі та стратегіях.

Переважає більшість респондентів 14 (93.3 %) адаптували свою роботу, вдаючись до ненасильницьких методів спротиву та онлайн-координації для зниження ризиків. Вони активно

використовували соціальні медіа, організовували мирні маніфестації, створювали підпільні канали зв'язку та налагоджували міжнародні контакти для привернення уваги до ситуації в регіоні. Ці стратегії, на нашу думку, відображають гнучкість та креативність організацій громадянського суспільства у відповіді на складні умови окупації, демонструючи їх здатність адаптуватися до змінених умов та продовжувати свою діяльність, незважаючи на значні обмеження та ризики.

Виклики та протидія окупації.

Найбільшими викликами, з якими зіткнулися організації (100 %), були обмеження свободи слова та ризик переслідувань. Багато організацій зосередилися на забезпеченні безпеки своїх членів та підтримці української культури та ідентичності, незважаючи на заборони окупаційної влади.

Післяокупаційні плани.

Більшість респондентів – 13 (86.7 %) – вказали на необхідність розробки довгострокових планів для відновлення регіону. Вони зазначили про розробку освітніх програм, підтримку психологічного здоров'я, відновлення економіки та підтримку місцевого підприємництва.

Ці результати свідчать про сильну мобілізацію громадянського суспільства та його готовність адаптуватися до складних умов окупації. Особливо важливою виявляється роль координації дій між різними організаціями та групами для ефективного спротиву та подолання викликів, пов'язаних із окупацією.

Кейси

Метод кейсів був використаний нами з метою детального та глибокого аналізу специфічних ситуацій, подій або ініціатив, які відіграли ключову роль у спротиві та трансформації громадянського суспільства в умовах окупації Бердянщини. Розглядаючи кожен кейс окремо, ми можемо детальніше проаналізувати, яким чином відповіді з опитування відображаються у конкретних прикладах життя людей, що дасть можливість зрозуміти різноманіття досвідів та поглядів, а також відобразити різні виміри громадянського спротиву і трансформації в умовах окупації.

Ці фрагменти цитат та згадок учасників подій, розглянуті в нашому дослідженні, відображають реальні переживання та спостереження респондентів, створюючи більш глибоке розуміння впливу окупації на повсякденне життя та їх форми особистого спротиву. Вони дають змогу більш глибоко зануритись у особисті досвіди та переживання респондентів, забезпечують глибоке та багатогранне розуміння теми, дозволяють виявити не тільки спільні тренди та виклики, що виникають в умовах окупації, але й унікальні стратегії спротиву та адаптації, які люди застосовують для збереження своєї гідності, прав та ідентичності.

Аналізуючи кейси, ми звертаємо особливу увагу на такі аспекти:

1. Форми та методи спротиву, які люди вибирали, щоб протистояти окупаційній владі.
2. Особисті виклики та ризики, з якими зіткнулися учасники спротиву.

3. Способи, якими люди зберігали спільноту та співпрацювали з іншими, незважаючи на обмеження та загрози.

Ми записали інтерв'ю з трьома респондентами і пропонуємо ознайомитись з цими кейсами.

Кейс 1. Вплив окупації на повсякденне життя місцевої мешканки Бердянська

Респондент — місцева мешканка, що залишилась на окупованій території через сімейні обставини (літні батьки, які не погодились виїжджати; матеріальні обмеження жити в орендованому житті після виїзду). Вік, 57 років. Бухгалтер. Розповіла нам про вплив окупації на її повсякденне життя, включаючи зміни у робочому графіку, обмеження соціальної активності, зміну настрою та поведінки спільноти, які вона спостерігає впродовж вже 1 року і 8 місяців.

Про зміну робочого графіку: "... Раніше я працювала повний робочий день, але з початком окупації мій графік став непередбачуваний. Часто доводиться працювати лише кілька годин на день. Часто немає інтернет зв'язку. Я ж іще працюю на українську владу. І дуже переживаю, щоб мене не звільнили. Це дуже складна для мене тема".

Про обмеження соціальної активності: "Усі наші звичайні зустрічі, культурні заходи та навіть прості збори з друзями були раптово припинені. Це створило атмосферу страху та ізоляції серед нас. Коли вони виїжджали... хтось навіть не сказав... хтось приходив і говорив, пропонували їхати з ними... Але то було давно вже. Потім поки всі адаптувались до нових умов життя. Згодом починали спілкуватись. Але вже не те. Вже по-іншому. Коло спілкування дуже змінилось. Стільки часу вже пройшло. Довіряти нікому не можна. Складно. Але спілкуватись,

звичайно, треба... я чесно хочу, щоб всі чули про мою позицію. Що я з ними усіма. Ей, друзі, я з вами! Я просто тут, а ви там (плаче). Іноді пишу вірші про свої почуття і переживання, про все, що бачу, але я їх спалюю. Бо ще знайдуть і заберуть мене на підвал...".

Про зміни настрою та поведінки спільноти: "Люди стали більш замкнутими та підозрілими. Деякі перевзулись... Хтось намагається адаптуватися і співпрацювати за новими правилами. Я їх не засуджую, бо майже два роки пройшло... це життя... хтось народився вже і зростає, хтось не дочекався і помер... Я їх розумію. Тоді як інші відчувають глибокий опір та незадоволення, але знаєте, такий, тихий, непомітний, лише поміж тими, кому довіряєш. Таких небагато. Це страшно. Це давить. Знаєте, ти навіть як в різних реальностях перебуваєш: тут, в сірій і десь в кольоровій, як колись було і як, мабуть, колись буде".

Про психологічний тиск: "Невпевненість у завтрашньому дні та страх втрати близьких створили для мене неймовірний психологічний тиск. Багато хто з нас, ну, таких, як я, які тихо себе поводять, постійно відчувають тривогу та безпорадність. Раніше я щось планувала на майбутнє, на завтра... Тепер ти не знаєш, що буде з тобою, коли ти вийдеш з під'їзду ..."

Про зміни в соціальній структурі: "Соціальна структура нашої громади зазнала серйозних змін. Наші лідери були змушені швидко виїхати з окупації через безпекову ситуацію для них. А ми? Нам ніхто нічого не сказав, не попередив. Ми залишились самі. Це залишило вакуум управління та збільшило розбіжності між різними групами. Тепер при владі вчорашні сантехніки, прибиральниці, пенсіонери, всі ображені долею люди (сміється) ...".

Про зміни в політичних умовах: " ... Ми втратили свободу слова та зіткнулися з цензурою. Влада встановила нові правила, які обмежують наші базові права та свободи. Я не

можу вийти на вулицю після 20.00. Я не можу взяти з собою телефон, виходячи в магазин. Вони перевіряють документи на кожному кроці. Вони вимагають показати російський паспорт. А я його не роблю! Я ще чекаю на визволення. Я ще вірю (плаче). Я навіть не можу поїхати до себе на дачу, яка в 15 хвилинах їзди від міста, бо вони там є. І вони перевірятимуть паспорт. Я так втомилась бути у себе вдома і не вдома одночасно ...".

Перший кейс надзвичайно цінний для розуміння впливу окупації на життя окремої людини, ілюструючи не лише зовнішні обставини, але й внутрішній світ респондента. Це дає можливість краще зрозуміти та відчувати реальність життя під окупацією, що є надзвичайно важливим для глибокого усвідомлення ситуації. Особливо вражають моменти, де респондентка відкрито ділиться своїми внутрішніми переживаннями та конфліктами, згадує про втрату звичайних соціальних зв'язків та змінене коло спілкування, описує загальну атмосферу страху та ізоляції, яка супроводжує життя під окупацією. Її зображення життя в "сірій" і "кольоровій" реальностях демонструє внутрішній конфлікт та боротьбу за збереження власної ідентичності.

Кейс 2. Рішення про виїзд вчителів-волонтерів

Респондент — чоловік, який разом із сім'єю виїхав з окупованої території (політична позиція, його посада і посада його дружини вимагає перебування на території, підконтрольній Україні). Вік, 35 років. Працює в сфері освіти. Він поділився своєю оцінкою безпеки, умов життя на окупованій території, та факторами, що сприяли рішенню його родиною про виїзд, досвід переїзду.

Оцінка безпеки та умов життя: "Насправді було дуже важко прийняти рішення про виїзд. ... Я відчував постійну

загрозу, особливо після того, як почали зникати мої колеги. Потім сусід ... Ми ніколи не приховували наші національні переконання. Маємо купу світлин у вишиванках, відзначаємо свята за традиціями, спілкуємось українською ми — дорослі, і наші діти. Ми активно вели свої сторінки в соціальних мережах. Висловлювали свої думки, невдоволення в постах. Так, ми не переставали це робити в окупації. Тож, безпека для мене та моєї родини в один момент стала головним пріоритетом ... І я не мав права підвести їх".

Фактори, що сприяли рішенню про виїзд: "Остаточне рішення про виїзд було прийнято після того, як ми дізналися про можливість переслідування мене і дружини через наші політичні погляди. Ми — вчителі. Ми волонтерили з 2014 року. Ми не могли ризикувати, особливо життями наших дітей".

Досвід переїзду: "Сам переїзд був стресовим та емоційно важким, адже вдома залишились наші батьки. Ми залишили більшу частину наших речей та взяли лише найнеобхідніше. Складно було визначити, що саме брати. Ну, зрозуміло, що документи, дітей, кота ... Квартира, гараж, дача, якісь речі, дорогі серцю, ну, матеріальне ... все залишилось там. Прощання з батьками (важко здиhaє, мовчить) та друзями було найважчим, адже на той час багато хто ще не визначився щодо виїзду. І далі їхати в невідомість. Коридорів — нема. Яка буде дорога — не знали. Скільки їхати — теж. Води набрали... Їхали до Запоріжжя. Думали, щоб недалеко від дому, бо ж може скоро повертатись. Хто знав, що так довго це все буде ... Тепер ми вже в Києві. Поскитало нас трошки (сміється). Знімаємо квартиру. Працюю на двох роботах. Ще таксую. Таке".

Емоційний та фізичний стан під час виїзду: "Під час виїзду я постійно відчував тривогу та страх. Це було важке фізичне та емоційне випробування, але головне — ми їхали, щоб бути в безпеці. Тепер я розумію, що ніхто не в безпеці під

час війни. Але ми не змогли б там бути, нас би точно знайшли, забрали б “на підвал”, і чи відпустили б ?! "

Зміни у громадському житті після переїзду: "Після переїзду ми намагалися адаптуватися до нових умов на новому місці. Ми знайшли нових друзів-однодумців та підтримку в новій спільноті. Швидко відновили свою волонтерську діяльність. Я активно долучився до волонтерських проєктів, спрямованих на допомогу ВПО з нашої громади і тим, хто залишився в окупації. Дружина пише грантові проєкти. Живемо. Допомогаємо. Підтримуємо інших. Можливо, так ми допомагаємо собі і нашим дітям".

Другий кейс вражає своєю багатогранністю та емоційною насиченістю, відображаючи реальність та виклики, з якими стикаються люди під час окупації. Він є цінним доповненням до нашого дослідження, оскільки дає можливість краще зрозуміти та відчувати життєві обставини та рішення людей у цих умовах. Розповідь про складності в відносинах з батьками та друзями, які залишилися, підкреслює емоційні виклики, які виникають в таких обставинах. Дає глибоке уявлення про повсякденне життя під окупацією, в тому числі про загрози безпеці, які вплинули на рішення про виїзд. Відображає не лише фізичні та логістичні аспекти переїзду, але й глибокі емоційні та психологічні виклики, з якими стикаються особи, змушені залишити свої домівки через окупацію.

Опис емоційного стану під час виїзду, страху та невпевненості в майбутньому відображає складність вибору, перед яким стоять люди в окупації. Він також підкреслює важливість підтримки та адаптації в новому середовищі, а також продовження громадської та соціальної активності, навіть після переїзду. Опис того, як родина адаптувалася до нових умов життя, підтримувала один одного та продовжувала волонтерську діяльність, є важливим аспектом, що показує їхню відданість та мужність. Підкреслення важливості

підтримки з боку нових друзів та спільноти, а також активної участі у волонтерських проєктах, відображає позитивний аспект адаптації та підтримки у новому середовищі.

Кейс 3. Форми громадянського спротиву

Респондент — громадська діячка, активістка, і колишня приватна підприємниця, тепер волонтерка, яка виїхала з окупованої території після “виховної бесіди на підвалі”.

Опис конкретних форм спротиву: "Ми організовували таємні збори, щоб обговорювати наші плани та дії, змінюючи місця зустрічей, аби уникнути виявлення. Наша діяльність включала розповсюдження листівок, створення анонімних соціальних медіа-акаунтів для інформування громадян та координацію допомоги потребуючим Ми також організовували акції протесту, використовуючи наш чат-бот ² для координації та розповсюдження матеріалів".

Ефективність різних методів: "... Деякі наші акції ..., особливо ті, що стосувалися розповсюдження інформації, були надзвичайно ефективними. Вони допомагали підтримувати дух спротиву серед населення, незважаючи на загрозу окупаційної влади".

Персональна історія участі в акціях спротиву: "... Ми таємно розміщували банери з антиокупаційними гаслами, незважаючи на ризик... Ці акції були дуже важливими для підтримки морального духу містян".

Виклики та ризики, з якими зіткнулася: "Кожна наша акція мала великі ризики. Ми постійно перебували під загрозою затримання чи гіршого. Але наша відданість до справи свободи була сильнішою за страх. Багато хто з нас

² https://t.me/zhovta_strichka_bot

прийняв рішення про участь у спротиві, розуміючи можливі наслідки".

Громадська діяльність та спротив після виїзду з окупації:

“Не було ані секунди роздумів — я продовжила свої активності, з’явилися нові (сміється). Започаткувала ГО. Ми взагалі співпрацюємо з громадськими організаціями нашої громади, активні в соціальних мережах, маємо телеграм-канал, сторінки всюди Проводимо психологічні зустрічі підтримки ..., організуємо виставки митців громади ..., надаємо безкоштовні юридичні консультації ..., жінки громади можуть пройти безкоштовний профогляд. організуємо ретрити, офлайн навчання для дітей громади з англійської, математики, української мови, історії України, збираємо і надаємо гуманітарну допомогу, ліки, роздаємо квитки в театр, донатимо на ЗСУ, передаємо набори хлопцям на передовій ... Ми щодня робимо добрі справи аби підтримати тих, хто залишився в окупації, та сприяти розвитку громади. Завдяки міжнародній підтримці, фондам, спонсорам, небайдужим реалізуємо багато ініціатив. Впевнена, що український прапор обов’язково замайорить над Бердянськом”.

Третій кейс відображає не тільки різноманітність та креативність форм спротиву, але й величезну мужність та відданість активістів та учасників спротиву, що відображає важливі аспекти спротиву та трансформації громадянського суспільства під час окупації. Він демонструє важливість самоорганізації та самовизначення громадянського суспільства під час окупації. Цей кейс показує, як навіть в умовах окупації можлива організація ефективного опору та підтримки з боку громади, що є ключовим для підтримки морального духу та збереження спроможності опору у вкрай складних умовах окупації, підтримки громади під час війни, збереження громадянського суспільства та його цінностей. Реалізація таких дій, незважаючи на значні ризики,

підкреслює спроможність місцевого населення до спротиву та відданість своїм цінностям та свободі. Цей кейс також відображає процес трансформації спільноти: від реакції на негативний вплив окупації до активної участі в спротиві та будівництві нових форм громадського життя.

Ці кейси не тільки підтверджують кількісні дані, але й надають їм глибшого значення, дозволяючи нам краще зрозуміти реальність життя під окупацією та динаміку громадянського суспільства в цих умовах.

Дискусія

На основі зібраної шляхом опитування та інтерв'ювання активістів, учасників спротиву та інших зацікавлених осіб, які перебували або досі залишаються на окупованій території інформації про прояви мирного спротиву громадянського суспільства на Бердянщині під час окупації, ми змогли відтворити реальний контекст подій та сформулювали різноманітні механізми громадської самоорганізації та співпраці, стратегії громадянського спротиву:

- створення інформаційних мереж. Ефективне збирання та розподіл інформації є ключовим для координації дій та підтримки спільноти. Це може включати створення закритих груп у соціальних мережах, використання зашифрованих каналів зв'язку, розробку інформаційних бюлетенів тощо;
- організація громадських зборів та форумів. Регулярні зустрічі, як онлайн, так і офлайн, для обговорення

поточних проблем, планування спільних дій, та обміну досвідом;

- волонтерські ініціативи та гуманітарна допомога. Організація волонтерських груп для надання гуманітарної допомоги, включаючи збір та розподіл продовольства, медичних припасів, одягу, тощо;
- проведення освітніх та тренінгових програм. Розробка та проведення освітніх програм для підвищення обізнаності, навчання навичок самооборони, першої допомоги, правозахисної роботи тощо;
- підтримка та розвиток місцевих ініціатив. Підтримка ініціатив, що виходять від місцевих жителів, може включати фінансову підтримку, консультування, та допомогу в реалізації проєктів;
- стратегії пасивного спротиву. Це можуть бути різні форми непокори, такі як бойкотування окупаційних інституцій, відмова від співпраці з окупантами, розповсюдження листівок, створення таємних бібліотек тощо;
- активізація культурного та мистецького життя. Організація культурних заходів, мистецьких виставок, театральних постановок, які піднімають важливі соціальні теми, є важливою частиною спротиву та збереження культурної ідентичності;
- забезпечення психологічної підтримки. Надання психологічної допомоги та підтримки місцевим жителям, особливо тим, хто постраждав від окупації або зазнав травматичних переживань;

- розробка стратегій для довгострокового розвитку. Планування та реалізація стратегій для довгострокового розвитку громади, які включають економічне відродження, забезпечення освіти та відновлення інфраструктури.

Ці механізми та стратегії є життєво важливими для підтримки стійкості та відновлення місцевих спільнот в умовах окупації, дозволяючи громадянам залишатися активними, об'єднаними та спроможними протистояти викликам.

Обмеження дослідження

Наше дослідження мало кілька обмежень:

Обмеження доступу до інформації. Оскільки Бердянщина перебуває в умовах окупації, доступ до повної та об'єктивної інформації може бути обмежений. Це стосується як даних із соціальних медіа та звітів з новин, так і персональних свідчень місцевих мешканців.

Обмеження з огляду на безпеку учасників. Для захисту безпеки респондентів, які перебувають на окупованій території, інтерв'ю та збір даних можуть бути обмежені. Це може вплинути на об'єм та глибину зібраних даних.

Обмеження у вибірці. Учасники дослідження обиралися з обмеженої групи осіб, що може не повною мірою відображати різноманітність досвідів та поглядів усіх мешканців Бердянщини.

Часові обмеження. Термін виконання дослідження обмежений (з 7 серпня 2023 року до 17 січня 2024 року), що може вплинути на глибину аналізу та можливості для довгострокового спостереження за змінами в регіоні.

Обмеження методології. Використання переважно квалітативних методів, таких як інтерв'ювання та аналіз соціальних медіа, може не враховувати кількісні аспекти спротиву та трансформації громадянського суспільства.

Залежність від суб'єктивності учасників. Спираючись на особисті досвіди та сприйняття респондентів, дослідження може відображати суб'єктивні оцінки, які не завжди можуть бути об'єктивно перевірені.

Ці обмеження не зменшують значення дослідження, але важливо враховувати їх при інтерпретації результатів та в плануванні подальших дослідницьких зусиль у цій області.

Круглі столи

Організація круглих столів та зустрічей із представниками влади та громадських організацій відкрила нові перспективи для розуміння ролі громадських організацій, волонтерських ініціатив, політичних партій та інших акторів у збереженні цінностей та прав людини в умовах окупації. Ці заходи виявилися не тільки платформами для обговорення важливих питань, але й демонстрували активність та відданість місцевої спільноти у прагненні до збереження своєї ідентичності та прав. Ці зустрічі сприяли об'єднанню мешканців, розвитку спільноти та формуванню ефективних стратегій для подолання викликів окупації.

Зокрема на круглому столі "Активна молодь Бердянщини & Цілі сталого розвитку", проведеному 11.08.23, обговорювалися не тільки поточні виклики освіти, але й майбутні стратегії, які можуть бути застосовані для збереження освітньої системи та її розвитку в умовах військового стану. Це демонструє важливість громадських

ініціатив у підтримці освітніх цілей, навіть у складних умовах ³. Круглий стіл "Молодь Бердянщини: деокупація і партнерство в інтересах сталого розвитку", проведений 17.09.23, виявився ключовим у визначенні ролі молоді в процесі відновлення регіону. Обговорення акцентувалось на мобілізації ресурсів молоді для вирішення актуальних соціальних та політичних проблем ⁴. 28.11.23 на круглому столі "Вчителі, яких ми потребуємо для освіти, яку ми хочемо: мотивації вчителів та аналіз викликів" увагу було зосереджено на важливості підтримки вчителів та їх мотивації у непростих умовах воєнного стану. Це підкреслює роль освітніх працівників у підтримці соціальної стабільності та розвитку ⁵.

На цих заходи було яскраво висвітлено процес трансформації місцевої спільноти й громадянського суспільства під впливом окупаційного режиму. Зокрема, процес трансформації місцевої спільноти та громадянського суспільства під впливом окупаційного режиму включає кілька ключових факторів. Ці та інші фактори відіграють ключову роль у формуванні нової реальності для місцевої спільноти та визначають її трансформацію в умовах окупації:

- зміну соціальних відносин у спільноті, зокрема зміни у спілкуванні між людьми, збільшення недовіри та підозр, зміну соціальних зв'язків та мереж;
- різні форми адаптації до нових умов, включаючи зміну поведінки, прийняття нових соціальних норм та вивчення нових способів виживання в умовах окупації;

³ <https://us.bdpu.org.ua/yednist-i-spivpratsia-kruhlyy-stil-aktyvna-molod-berdianshchyny-tsili-staloho-rozvytku.html>

⁴ <https://us.bdpu.org.ua/kruhlyy-stil-molod-berdianshchyny-deokupatsiia-i-partnerstvo-v-interesakh-staloho-rozvytku.html>

⁵ <https://us.bdpu.org.ua/molod-berdianshchyny-vchyteli-iakykh-my-potrebuiemo-dlia-osvity-iaku-my-khochemo.html>

- розвиток різних форм спротиву, включаючи як відкриті, так і приховані методи опору, які проявляються у формі культурного, соціального або навіть політичного спротиву;
- зміни в організаційній структурі та лідерстві, що впливає на спосіб управління та організації спільноти;
- психологічний вплив на індивідів та спільноти, що включає зростання рівня тривожності, страху, а також впливати на загальний психологічний стан населення;
- окупаційний режим змушує місцеві спільноти змінити свої підходи до взаємодії з владою, шукаючи нові форми співпраці або ж спротиву;
- під впливом окупації відбуваються зміни в культурному житті спільноти, включаючи адаптацію традицій, зміну мовних звичаїв, або збереження культурних ідентичностей як форми спротиву.
- зазнають змін економічна структура та умови життя в регіоні, включаючи втрату робочих місць, зміну ринкових умов, або введення нових форм економічної діяльності.

Через досвіди, виклики, механізми громадської самоорганізації та співпраці, стратегії спротиву, виявилися ключові фактори, що сприяють змінам у громадському суспільстві та його адаптації до нових умов. Вони демонструють важливість громадського спротиву та ролі громадських інституцій у відновленні та розвитку місцевих спільнот і сприяють не тільки обміну думками та ідеями, але й створенню синергії між різними секторами суспільства,

мають значний потенціал вплинути на практики, політики та майбутні дослідження в даній області, що може призвести до більш ефективних та стійких рішень в умовах окупації та післявоєнного відновлення, зокрема:

- результати обговорень та висновки, досягнуті на цих зустрічах, можуть сприяти формуванню нових підходів до громадянського виховання, освітніх практик та методів мобілізації громадської підтримки. Це може включати розробку нових програм навчання та розвитку, а також стратегій для підтримки активності громадянського суспільства в умовах кризи;
- інформація, отримана в ході цих заходів, може бути використана для розробки або вдосконалення політик на місцевому, регіональному та національному рівнях. Це може включати рекомендації щодо підтримки громадянського спротиву, забезпечення прав та свобод людини, а також стратегії відновлення та розвитку громад після деокупації;
- обговорення та висновки цих зустрічей можуть слугувати основою для майбутніх досліджень у сфері громадянського суспільства, соціального спротиву та адаптації до змінених умов життя. Це може включати глибше дослідження механізмів самоорганізації громад, стратегій виживання в кризових умовах, а також ролі освіти та культури в процесах соціальної трансформації.

Рекомендації

На основі аналізу кейсів результатів інтерв'ювань осіб, які проживають на окупованій території Бердянська, а також за результатами низки формальних і неформальних зустрічей з представниками влади, благодійними, громадськими організаціями, ми розробили рекомендації для громадських організацій, волонтерських ініціатив та політичних партій:

- щодо підтримки та спротиву в умовах окупації: зосереджені на наданні допомоги та зміцненні спроможності спільноти до спротиву в умовах окупації, забезпечуючи безпеку, підтримку та розвиток громадянського суспільства;
- щодо стратегій розвитку громадянського суспільства: мають на меті забезпечити активне та ефективне функціонування громадянського суспільства в умовах окупації, зміцнення спроможності місцевих спільнот до самоорганізації та самовираження, а також залучення широкого спектру груп населення до активної участі у громадському житті.

Рекомендації щодо підтримки та спротиву громадян в умовах окупації

- ① Створення програм психологічної підтримки для мешканців, що переживають стрес та травми внаслідок окупації. Залучення кваліфікованих психологів для консультацій, групової терапії та кризової допомоги.
- ② Створення безпечних просторів для зустрічей та

соціальної взаємодії, щоб мешканці могли відновити соціальні зв'язки та відчути підтримку спільноти.

- ③ Створення та підтримка захищених цифрових платформ і месенджерів для забезпечення конфіденційності комунікацій між мешканцями та координації дій.
- ④ Проведення тренінгів і воркшопів з цифрової безпеки для навчання мешканців безпечним методам зв'язку та обміну інформацією.
- ⑤ Організація конфіденційних зустрічей для обговорення ситуації, планування спільних дій та надання взаємодопомоги.
- ⑥ Формування невеликих груп для психологічної підтримки, обміну досвідом та ресурсами, забезпечуючи почуття спільноти та солідарності.
- ⑦ Відбір та навчання волонтерів для збору, перевірки та розповсюдження достовірної інформації серед місцевих мешканців.
- ⑧ Використання різних каналів, включаючи соціальні мережі, мобільні додатки та інші цифрові платформи, для інформування мешканців про актуальні події, доступні ресурси та можливості допомоги.
- ⑨ Активне використання засобів масової інформації для привернення уваги до ситуації в окупованому регіоні. Це може включати публікації в місцевих та міжнародних ЗМІ, інтерв'ю з місцевими мешканцями, а також розповсюдження документальних матеріалів, що висвітлюють реальний стан справ.
- ⑩ Ефективне використання соціальних мереж для інформування широкої аудиторії про ситуацію в окупованому регіоні, організація онлайн-кампаній

на підтримку жертв окупації, збір коштів, а також документування та розповсюдження свідчень про порушення прав людини.

Стратегії розвитку громадянського суспільства

- 1 Організація онлайн та офлайн платформ для дискусій, обговорення поточних подій та координації спільних дій, обміну ідеями та ресурсами.
- 2 Створення умов для активної участі молоді та представників різних соціальних груп у громадському житті та волонтерських проєктах.
- 3 Розробка та реалізація освітніх, розвиткових, корекційних та реабілітаційних програм для підвищення громадянської свідомості та активності.
- 4 Забезпечення підтримки та ресурсів для місцевих ініціатив, які спрямовані на покращення умов життя в громаді.
- 5 Розвиток мережі підтримки для внутрішньо переміщених осіб, що включає допомогу в працевлаштуванні, освіті та соціальному захисті.
- 6 Організація кампаній та навчальних програм для підвищення обізнаності про права людини, демократію та громадянську відповідальність.
- 7 Налагодження співпраці з міжнародними організаціями для залучення ресурсів, експертизи та підтримки міжнародного співтовариства.
- 8 Створення громадських рад та комітетів для забезпечення участі місцевих жителів у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя та розвитку громади.

- 9 Проведення культурних та освітніх заходів, таких як лекції, виставки, концерти, які сприяють збереженню культурної ідентичності, підвищенню освітнього рівня та зміцненню спільноти.
- 10 Підтримка та розвиток громадянської журналістики для забезпечення об'єктивного висвітлення подій в регіоні, надання мешканцям можливості ділитися власними історіями та підвищення обізнаності про місцеві проблеми.

Ці рекомендації мають на меті посилити спроможність місцевих громад до спротиву, адаптації та розвитку в умовах окупації, забезпечуючи безпеку, підтримку та ефективну взаємодію всередині громади та з зовнішнім світом.

Колаж пам'яті «Спротив в окупації»

Наступним етапом було створення унікального інноваційного продукту — українського колажу пам'яті «Спротив в окупації», який гармонійно поєднав науку, сучасне мистецтво та можливості штучного інтелекту.

Ми зібрали персональні історії, інтерв'ю, фотографії та інші матеріали від місцевих мешканців, які пережили окупацію, включили копії важливих документів, газетних вирізок, листів тощо, що документують події окупації. Залучили графічного дизайнера для створення арт-об'єкта, який відображає емоції та досвід громади. Всі фізичні матеріали (фото, документи, художні твори) були скановані та перетворені в цифровий формат. Використовували також ШІ для аналізу та обробки зібраних даних, створення візуальних візерунків, текстових інтерпретацій тощо.

Цей продукт відображає драматичний досвід громади та її непокору окупаційному режиму, зберігаючи пам'ять про події, що сталися. На нашу думку, вдивляйтесь на колаж — поринати в простір для рефлексії та діалогу між минулим, сучасністю та майбутнім через лінзу мистецтва та науки.

Рис. 1. Український колаж пам'яті «Спротив в окупації»

Висновки

Важливість цього дослідження виходить за рамки України та Бердянщини, оскільки воно пропонує цінні висновки та стратегії, які можуть бути застосовані в інших регіонах світу, що зіткнулися з подібними викликами, спричиненими війною та окупацією.

- 1 Зібрали та проаналізували наявну інформацію про прояви мирного спротиву громадянського суспільства на Бердянщині під час окупації шляхом опитування та інтерв'ювання активістів, учасників спротиву та інших зацікавлених осіб, які перебували або досі залишаються на окупованій території. Спілкування з ними дозволило відтворити реальний контекст подій та дослідити різноманітні механізми громадської самоорганізації та співпраці, стратегії громадянського спротиву, які є життєво важливими для підтримки стійкості та відновлення місцевих спільнот в умовах окупації, дозволяючи громадянам залишатися активними, об'єднаними та спроможними протистояти викликам.
- 2 На круглих столах розглянули, як різні громадські інституції адаптувались до складних умов окупації, реагували на виклики та використовують різноманітні стратегії для збереження громадського порядку, культурних традицій та соціального згуртування:
 - виступають захисниками прав людей, висвітлюючи порушення та домагаючись дотримання основних прав і свобод; здійснюють моніторинг ситуації, піднімають важливі питання

та ведуть діалог із міжнародними організаціями;

- надають соціальну підтримку та допомогу ВПО громади та людям, які залишились в окупації; гуманітарну допомогу у вигляді продовольства, одягу, ліків, психологічної, юридичної, лікарської підтримки;
- допомагають координувати та розподіляти ресурси, забезпечуючи їх найбільш ефективно використання, граючи роль посередників між донорами, волонтерами та тими, хто потребує допомоги;

3 Окрему увагу було присвячено процесу трансформації місцевої спільноти та змінам у суспільних відносинах під впливом окупаційного режиму. Аналіз досвідів, викликів, механізмів громадської самоорганізації та співпраці, а також стратегій спротиву виявив ключові фактори, які сприяють змінам у громадському суспільстві та його адаптації до окупаційного середовища. Результати цих дій вказують на неймовірну стійкість та винахідливість громадян у відповідь на виклики окупації, підкреслюючи роль громадського суспільства як основного чинника відновлення та позитивних змін.

4 Розробили рекомендації для посилення спроможності місцевих громад до спротиву, адаптації та розвитку в умовах окупації, забезпечуючи безпеку, підтримку та ефективну взаємодію всередині громади та з зовнішнім світом.

5 Створили унікальний інноваційний продукт — український колаж пам'яті «Спротив в окупації», що існує на межі науки та сучасного мистецтва штучного

інтелекту, а також його друкованої версії, презентація якого в Україні та світовому просторі відбудеться шляхом широкого розповсюдження в ЗМІ та мережі інтернет. Цей продукт відображає драматичний досвід громади та її непокору окупаційному режиму, зберігаючи пам'ять про події, що сталися.

У світлі зростаючої глобальної нестабільності та конфліктів це дослідження стає надзвичайно актуальним, надаючи цінні уроки для глобального співтовариства.

Подяки.

Дослідницька робота виконана за підтримки за підтримки ICAP Єднання у межах проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України», що реалізується ICAP Єднання у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД) та Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку. Зміст Аналітичного звіту не обов'язково відображає погляди ICAP Єднання, погляди Агентства США з міжнародного розвитку або Уряду США

Висловлюємо глибоку подяку Збройним Силам України за можливість проведення цього дослідження.

Література

1. Bettelheim, C. (1974). *Cultural Revolution and Industrial Organization in China*. Monthly Review Press. 128 p.
2. Tilly, C. (1998). *Social Movements and (All Sorts of) Other Political Interactions - Local, National, and International - Including Identities*. *Theory and Society*, 27(4), 453–480.
3. Sharp, G., & Hatfield, M. O. (1980). *Social power and political freedom*.
4. Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.
5. Sandel, M. J. (2010). *Justice: What's the right thing to do?*
6. Tarrow, S. (1996). *Review: Social Movements in Contentious Politics: A Review Article*. *The American Political Science Review*, 90(4), 874–883.
7. Tanji, M. (2006). *Myth, protest and struggle in Okinawa*. Routledge Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203016121>

8. Waziyatawin. (2012). *Malice Enough in their Hearts and Courage Enough in Ours: Reflections on US Indigenous and Palestinian Experiences under Occupation*. *Settler Colonial Studies*, 2(1), 172–189. <https://doi.org/10.1080/2201473X.2012.10648831>
9. McAdam, J. (2017). *Self-determination and Self-governance for Communities Relocated across International Borders: The Quest for Banaban Independence*. *International Journal on Minority and Group Rights*, 24(4), 428–466. <https://doi.org/10.1163/15718115-02404001>
10. Rocheleau, D. (2001). *Complex communities and relational webs: Uncertainty, surprise and transformation in Machakos*. *IDS Bulletin*, 32(4), 78–87. <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.2001.mp32004010.x>
11. Thibeault, R. (2002). *Occupation and the rebuilding of civil society: Notes from the war zone*. *Journal of Occupational Science*, 9(1), 38–47. <https://doi.org/10.1080/14427591.2002.9686492>
12. Jobs, R. I. (2004). *Building Community and Reconstructing Citizenship in the Youth and Culture Houses of Post-War France*. *Young*, 12(3), 205–220. <https://doi.org/10.1177/1103308804044505>
13. Schrade, A. (2016). *Discourses on democracy and the (Re)birth of civil society, 1945–1952: Mutual aid and cooperatist modernity in Kitakyushu*. In *Social Commentary on State and Society in Modern Japan* (pp. 99–116). https://doi.org/10.1007/978-981-10-2395-8_7
14. Nakamura, K. Y., & Higa, B. M. (2022). *The Hawai'i Connection: Okinawa's Postwar Reconstruction and Uchinanchu Identity*. *Asia-Pacific Journal: Japan Focus*, 20(17), art. no. 5743.
15. Jabareen, Y., & Carmon, N. (2010). *Community of trust: A socio-cultural approach for community planning and the case of Gaza*. *Habitat International*, 34(4), 446–453. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2009.12.005>
16. Veronese, G., Castiglioni, M., Barola, G., & Said, M. (2012). *Living in the shadow of occupation: Life satisfaction and positive emotion as protective factors in a group of Palestinian school children*. *Children and Youth Services Review*, 34(1), 225–233. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.10.002>
17. Shtasel, R. (2020). *Workers' resilience in occupied France: Workers in Le Havre, 1941–1942*. *French History*, 34(2), 235–252. <https://doi.org/10.1093/FH/CRAA025>
18. Costa, D. L., & Kahn, M. E. (2010). *Heroes and Cowards: The Social Face of War*. Princeton University Press.

19. Mulvey, A. (2008). *Reconceiving myself: Challenging conundrums and creating feminist community psychology*. *Journal of Prevention and Intervention in the Community*, 35(1), 11-27. https://doi.org/10.1300/J005v35n01_02
20. Kim, S.-Y., Lee, J.S., & Choi, H. (2023). *The Effects of Art Therapy on Anxiety and Distress for Korean-Ukrainian Refugee: Quasi-Experimental Design Study*. *Healthcare (Switzerland)*, 11(4), 466.
21. Tsybuliak, N., Suchikova, Y., Shevchenko, L., Popova, A., Kovachev, S., & Hurenko, O. (2023). *Burnout dynamic among Ukrainian academic staff during the war*. *Scientific Reports*, 13(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-023-45229-6>
22. Thoral, M.-C. (2011). *From Individual Experience to Collective Identities*. In *War, Culture and Society, 1750-1850* (pp. 121-146). https://doi.org/10.1057/9780230294981_6
23. Darychuk, A., & Jackson, S. (2015). *Understanding Community Resilience Through the Accounts of Women Living in West Bank Refugee Camps*. *Affilia - Journal of Women and Social Work*, 30(4), 447-460. <https://doi.org/10.1177/0886109915572845>
24. Biedarieva, S. (2022). *Art Communities at Risk: On Ukraine*. *October*, (179), 137-149. https://doi.org/10.1162/octo_a_00452
25. Gurieva, N., & Espino, V. M. R. (2022). *The Artistic Narrative in Times of War: NENKA project of Ukrainian Visual Artists*. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 14(4). <https://doi.org/10.21659/rupkatha.v14n4.08>
26. Radomska, V., & Ponkalo, S. (2023). *Reflections on War in Creative Context of Design Education in Ukraine*. *Journal of Education Culture and Society*, 14(1), 551-567. <https://doi.org/10.15503/jecs2023.1.551.567>
27. Suchikova, Y., & Kovachov, S. (2023). *Rethinking the Goals and Values of Nanoart During the War: An Artists' Statement*. *NanoEthics*, 17(2). <https://doi.org/10.1007/s11569-023-00447-0>
28. Hernann, A. (2016). *Joking Through Hardship: Humor and Truth-Telling among Displaced Timbuktuans*. *African Studies Review*, 59(1), 57-76. <https://doi.org/10.1017/asr.2016.4>
29. Pérez-Olivares, A. (2020). *Force and the city: Occupying and controlling Madrid in the aftermath of the Spanish Civil War*. *Urban History*, 49(1), 108-128. <https://doi.org/10.1017/S0963926820000814>

30. Veronese, G., Sousa, C., & Cavazzoni, F. (2020). Spatial agency as a source of resistance and resilience among Palestinian children living in Dheisheh refugee camp, Palestine. *Health and Place*, 62. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2020.102304>
31. Yang, Z. (2020). Thatched cottage in a fallen city: The poetics and sociology of survival under the occupation. *European Journal of East Asian Studies*, 19(2), 209-236. <https://doi.org/10.1163/15700615-01902006>
32. Hasan, D., & Bleibleh, S. (2021). Placemaking as a Tool of Social Sustainability: Scripts of Palestinian Resistance on the Israeli Segregation Wall. In 2021 8th Zero Energy Mass Custom Home International Conference (ZEMCH 2021) (pp. 674-682). Dubai.
33. Braswell, G. E. (2022). 3, 000 Years of War and Peace in the Maya Lowlands: Identity, Politics, and Violence. <https://doi.org/10.4324/9781351268004>
34. Aaskoven, L. (2022). Foreign Occupation and Support for International Cooperation. *World Politics*, 74(2), 285-325. <https://doi.org/10.1017/S004388712200003X>
35. Biedarieva, S. (2022). Art communities at risk: On Ukraine. *October*, (179), 137-149. MIT Press Journals. https://doi.org/10.1162/octo_a_00452
36. Karakiza, M. (2015). The Impact of Social Media in the Public Sector. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 175, 384-392. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.1214>
37. Dong, X., & Lian, Y. (2021). A review of social media-based public opinion analyses: Challenges and recommendations. *Technology in Society*, 67, 101724. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101724>
38. Mitchell, A., Gottfried, J., & Matsa, K. E. (2015, June 1). Facebook Top Source for Political News Among Millennials. *Millennials and Political News*. Pew Research Center. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/journalism/2015/06/01/facebook-top-source-for-political-news-among-millennials/>
39. Muhammed, T. S., & Mathew, S. K. (2022). The disaster of misinformation: A review of research in social media. *International Journal of Data Science and Analysis*, 13(4), 271-285. <https://doi.org/10.1007/s41060-022-00311-6>

40. Müller, M. G., & Christ, K. (2023). Empathic reactions to press photographs from the War in Ukraine: A Q-sort study. *Frontiers in Political Science*, 4, 1042326. <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.1042326>